

L'estendard de la Societat Coral Euterpe

Jaume Carbonell i Guberna. Universitat de Barcelona

Cap al setembre de 1861 la Societat Coral Euterpe encarregà la construcció del seu primer estendard al taller de Joan Medina, brodador i fabricant de penons, senyeres, emblemes i efectes militars, situat al carrer Ample de Barcelona. L'estendard s'enllestí el 10 d'octubre de 1861, si més no aquesta és la data que consta a la factura conservada en el fons documental de la Federació de Cors de Clavé, per a la qual l'entitat va pagar 600 rals.

La voluntat de construir un estendard no apareix a les actes de les reunions de la Societat Coral Euterpe, si més no en la documentació que ens ha arribat fins avui dia. Sí que s'esmenta encara que de passada en una reunió molt posterior, realitzada el dos de març de 1867, l'encàrrec de l'estendard, realitzat el setembre de 1861. En aquesta sessió, es revalidava el reglament de la Societat, i es fa esment de l'article del reglament referent a la propietat de l'estendard i altres trofeus i records, en cas que arribés la dissolució de la Societat. En la mateix document es deixa constància, com dèiem, de la construcció del penó el setembre de 1861, així com també de la reforma que el mateix Joan Medina hi féu, de manera gratuïta el 1864:

(...) Bajo ningún concepto podrá repartirse, venderse, ni enajenarse el estandarte y demás alhajas y demás efectos regalados a la Sociedad que hubiese ganado en certamen conforme se acordó expresamente en septiembre de 1861 al construirse el estandarte y en vista de lo cual costeó la reforma el mismo Sr. Juan Medina en 1864 en obsequio al Sr. Clavé a los que formaban parte de la Sociedad en aquella época (...)
(Acuerdos Notables de la Sociedad, 1860-1867 p. 19. ANC. Fons Federació Cors de Clavé)

L'estendard en la seva forma original tal com va sortir del taller de Joan Medina el 1861, era descrit de la següent manera en ocasió del Gran Festival realitzat el setembre de 1862:

Pendón moaré. Anverso: color violeta con adornos de plata y esta inscripción: Sociedad Coral de Euterpe, y varios emblemas musicales consistentes en un metrónomo, una pluma, un pliego de solfa, un cayado de pastor, unos címbalos, un sistro con una cítara que sustituye una cuerda rota, una corona de rosas y un ruiseñor. Dorso, color blanco con adornos violeta y esta inscripción: Fundada en Barcelona en 1850. Remate corpóreo de plata compuesto por una lira primitiva, las flautas tibia y del diós Pan, un papel de música y un ramo de laurel.
(*Eco de Euterpe*, núm. 175, Barcelona, 27 – 28 de setembre de 1862, p. 160.)

Aquesta descripció respon a l'aspecte que tenia segons disseny previ que se'n féu, i que es pot veure també a les fotografies conservades de la Societat Coral Euterpe als Camps Elisis, amb Josep Anselm Clavé al mig dels cantaires i l'estendard amb l'aspecte original al darrere, presidint l'escena. Així doncs podem veure com les paraules *Sociedad Coral* formaven un arc superior, sota el qual al centre s'hi disposava la preposició *de*, i a la base en lletra més gran el nom d'*Euterpe*. A la zona inferior hi havia brodat el conjunt al·legòric que representava diversos objectes relacionables amb l'activitat o l'essència de l'entitat: el metrònom, en relació a la música, la ploma, per la poesia, el bastó de pastor en referència al món popular i a la tradició, amb un significat inequívoc també de guia i d'autoritat; i plec de paper de música, juntament amb instruments tradicionals. El conjunt és coronat per un ocell amb les ales desplegadas, segons la descripció que se'n fa a l'*Eco de Euterpe*, un rossinyol, sens dubte la més musical de les aus. Si ho comparem amb el disseny

inicial, veurem que aquest era més simple. Consistia en un parell de **xirimies** sobre un quadern de paper de música obert, tot lligat per una garlanda de roses

Coronava l'estendard un altre conjunt al·legòric fet d'argent, amb referències molt clares a la música de l'antiguitat. El motiu central del conjunt al·legòric és una lira grega, el model més arcaic de l'instrument; a l'esquerra hi veiem un aulos, instrument de vent format per dos tubs en aquest cas de secció cònica del tipus xirimia, de doble llengüeta, i a la banda dreta, hi ha una flauta de Pan. Completen el conjunt, un parell de fulls de música caragolats en forma de paperina un a cada cantó, i una branca de lloret a la base del cantó dret ascendint en diagonal des de l'eix central. Segons la fotografia sembla que hi hagué una altra branca de lloret a la base del cantó esquerre, i que s'encreuaria en l'eix central amb la branca de la dreta. Es poden veure alguns detalls diferents en relació al disseny del projecte, com són els fulls de paper de música, que en el projecte eren disposats a la base del conjunt en forma de quadern obert, així com també cal destacar-ne l'absència de les branques de lloret. Els extrems del travesser eren coronats també amb elements vegetals, també d'argent.

És evident que es buscava una relació amb la Grècia antiga, que vinculava el nom de la societat coral amb aquesta simbologia, i que relacionava l'Euterpe amb les arrels més antigues de la música, subratllada amb la representació d'aquests instruments provinents de l'antiguitat. No es tracta d'instruments triats aleatòriament. No era una simple lira, sinó que es tria un model molt arcaic que incorpora una closca de tortuga com a caixa de ressonància. El mateix cal dir de l'aulos, molt habitual en representacions musicals en decoracions ceràmiques i altres elements plàstics de l'antiga Grècia, on es recreen escenes musicals. La flauta de Pan també és un element iconogràfic molt relacionat amb els pastors i els orígens mitològics de la música des de l'antiguitat. Es tracta d'instruments molt concrets, que no només es relacionen amb el nom d'Euterpe, la musa de la música en la mitologia grega, sinó que evocuen una idea molt específica, i que actuen com a atributs legitimadors amb el pes de la història, de la tasca que feia la Societat Coral Euterpe, de fer revivre la música més essencial.

A les mateixes fotografies de la societat coral Euterpe que hem esmentat, s'hi pot veure una corona de lloret feta d'argent, situada entre el penó i el coronament al·legòric superior. Es tracta d'una corona que fou obsequiada a la Societat Coral Euterpe, avui desapareguda. La recuperació d'aquesta peça seria fonamental per datar les fotografies anteriors a 1864.

Però com hem dit més amunt, sobre l'estendard s'hi operà una reforma el 1864. Aquesta reforma consistí bàsicament en canviar la llegenda de l'anvers, *Sociedad Coral de Euterpe, per Euterpe. Primera sociedad coral creada en España*. El motiu del canvi no fou altre que la crua polèmica que Clavé mantingué amb els germans Pere i Joan Tolosa, fundadors i directors de l'Orfeón Barcelonés, una entitat creada el 1853 i amb la que els Tolosa disputaven a Clavé el mèrit d'haver estat els primers en instituir el gènere coral a Espanya. Els Tolosa esgrimien haver creat unes entitats i una escola de música en anys anteriors i el fet d'impartir un sistema d'ensenyament musical basat en un mètode utilitzat per orfeons francesos, creat pel músic i director coral francès Louis Bocquillon-Wilhem (1771-1842), a partir del qual havien iniciat una petita xarxa d'entitats afins en algunes poblacions de Catalunya. A més, però, els Tolosa criticaven Clavé amb l'argument que no tenia un mètode d'ensenyament musical definit, que les societats corals claverianes cantaven bàsicament d'oïda i que d'aquesta manera no els donava eines per a poder accedir al coneixement i a la pràctica musical lliure, i que per tant limitava les possibilitats dels cantaires. Clavé responia aquests atacs amb l'argument que adaptava l'aprenentatge de les peces a les possibilitats dels cantaires i

insistia que no imposaria feixugues sessions d'estudi de solfeig als cantaires que sortien d'una esgotadora jornada laboral en fàbriques o tallers.

Per tant no només estaven en disputa la paternitat del cant coral, com també la idoneïtat del sistema d'aprenentatge musical, que es contemplava com a essencial en la raó de ser d'aquestes entitats. Òbviament, també hi havia un rerefons polític. Les societats corals creades per Clavé havien estat des dels seus inicis molt vigilades i fins i tot mal vistes pel poder polític conservador, pel seu caràcter obrer i proper a les idees republicanes. Per contra, l'*Orfeón Barcelonés* havia gaudit del favor i el suport econòmic de l'Ajuntament de Barcelona, que les afavorí justament per mirar de contrarestar el pes social de la Societat Coral Euterpe, a la que el mateix Ajuntament havia posat totes les traves possibles en els seus inicis. Per tant a ningú se li escapa que al darrere de la pràctica coral hi havia una filiació o una adscripció política molt significada, i la major implantació social d'una o altra opció depassava amb escreix l'interès purament musical.

La polèmica fou molt virulenta. Es desenvolupà a partir del mes de març de 1863 en els periòdics de les respectives federacions corals: *El Metrónomo*, per part de l'Associación Euterpense, i *El Orfeón Español*, per part dels Tolosa, i acabà als tribunals, amb denúncies mútues i una animadversió que determinà les activitats corals d'un i altre sector, que sobretot en el cas de Clavé, foren molt demostratives d'implicació i poder de convocatòria, la més important de les quals es materialitza en la celebració del Gran Festival de 1864, any de la reforma de l'estendard.

La història ha donat la raó als cors claverians. L'*Orfeón Barcelonés* desaparegué el 1867 i mentre funcionà es dedicà a emular els espectacles que realitzaven els cors de Clavé, tan en el format, els escenaris i l'aparell visual, com també en el caràcter l'estil i l'estructura de bona part de les peces musicals que componien els directors orfeònics.

Per tant, podem dir que l'estendard tal com el coneixem avui, és el resultat d'un context molt concret, però que de cap manera és anecdòtic, perquè la polèmica amb els Tolosa, en la que s'hi barrejaven elements musicals, polítics i ideològics, condicionà i marcà l'activitat coral durant molts anys, i que es perllongà més enllà de la desaparició física de l'*Orfeón Barcelonés*. És comprensible per tant, que l'estendard fos reformat poc més de dos anys després de la seva realització, i que la reforma tingués la direcció descrita, ja que la modificació de la llegenda com hem vist, entrava plenament en l'estratègia propagandística en el context d'aquesta picabaralla.

L'estendard de qualsevol entitat coral és l'ensenya, l'emblema, i actua com a element simbòlic. Era molt freqüent que l'estendard presidís els concerts de les entitats, i acompanyés el cor en expedicions, trobades, concursos etc. El ritual social de molts d'aquests esdeveniments implicava la imposició de medalles en premi o en record de la participació en un acte o trobada. Aquestes medalles, cordons, cintes o bandes es col·locaven a l'estendard, cosa que amb el temps ha contribuït al deteriorament dels fràgils teixits de sedes, velluts i brodats, a causa de les perforacions de les medalles i el pes de les mateixes. Moltes entitats, com la mateixa Euterpe, es feren construir estendards nous en ocasions assenyalades, deixant reposar així les peces més antigues. Avui, que aquestes pràctiques potser no són tan habituals, els estendards no s'acostumen a tragar, però mantenen aquell caràcter emblemàtic d'objecte representatiu i de càrrega simbòlica. En el cas del primer estendard de la Societat Coral Euterpe, ens hem de felicitar per la seva restauració, amb el que això implica de recuperació d'una peça històrica, que pot ser novament admirada, amb l'esplendor inicial, i també amb el pes de la història que li és propi.